

A történelemtanár szerepe*

*Én a múltnak tanára vagyok, de nem a múltnak akarom
Önöket nevelni, hanem a jövőnek.
Ha kezem alul kilépnek,
férfiak és ennek a hazának polgárai lesznek.
(Bocsor István, 1807–1885)*

Bevezetés

Úgy kezdődött, hogy egy régi tanítványommal találkoztam az utcán, aki váratlanul – szinte köszönés helyett – azt kérdezte: „Lesz-e háború?” Aztán az elmúlt időszakban sokan kerestek meg olyan történelmi kérdésekkel és történelmi párhuzamokkal, amelyek a magyar politikai életre, a szomszédban dúló háborúra vagy éppen globális problémákra vonatkoztak. Úgy tűnik, a korábbiaknál félelmetesebbé vált a világ. Nem emlékszem arra, hogy ilyen mértékű történelmi érdeklődés lett volna a délszláv háború idején vagy a korábbi választások nyomán. Rá kellett jönnöm, hogy a felfokozott történelmi érdeklődés mögött a mind kaotikusabbá váló jelen megértésének természetes vágya húzódik. Egyfelől persze jólesett, hogy volt tanítványaim hozzám fordultak. Akár büszke is lehetnék arra, hogy egykori tanáruk véleményét kérdezték az aktuálpolitikai helyzetről. Másfelől azonban el is keseredtem, hiszen nem örömteli, hogy vérszjósuló háborúk és fenyege-

tő jövőképek miatt kerestek meg. Így több szempontból is izgalmassá váltak számomra ezek a beszélgetések. Nem túldimenzionálva egykori szerepemet, bizonyos mértékben visszahallhattam, hogy mire figyeltek vagy éppen mire nem figyeltek egykori tanítványaim, és ez hogyan vált későbbi gondolkodásuk részévé. Mindez fontos számvetésre is alkalmat adott. Ezek a találkozások ugyanis egyre inkább a személyes felelősségemről szóltak. Arról a történelemtanári felelősségről, amely nem elégedhet meg azzal, hogy a mindenkori állami emlékezetpolitika és a történettudomány pusztá szócsove legyen, hanem feladatának tekinti tanítványai közösségtudatának és jövőképeinek formálását is.

A történelemtanárok tudásának és pedagógiai tevékenységének mélyén mindenekelőtt az a kérdés húzódik, hogy milyen közösséget jelent a jól ismert többes szám első személyű kifejezés: „mi magyarok... eljutottunk az űrbe, megvédtük Európát Nándorfehérvárnál, Mohácsnál vereséget szenvedtünk a törököktől, világvetversenyt rendeztünk, beléptünk az Európai Unióba.” Mi a közös bennünk, akik mindezeket tettük? Mi a közös a ma élő magyarokban és az

* A most következő írás az ez év őszén megjelenő könyvem előszavának rövidített változata. A könyv a Cser Kiadó és az Osiris Kiadó közös vállalkozásában jelenik meg *A nemzeti áldozattudat nyomában. A történelemtanár felelőssége* címmel.

Etelközből hadjáratra induló őseinkben, egy a 15. században itt élt jobbagyban vagy éppen Mátyás királyban? Közvetlenül nem ismerhettük őket, mint ahogy számtalan ma élő honfitársunkat sem ismerjük, miközben valamilyen okból mégis közösséget érzünk és sokszor vállalunk is velük. Ebben a generációkon átívelő kollektív mi-tudatban számtalan jó és rossz tapasztalat sűrűsödik össze, ami sokféle izgalmas kérdést vet fel. Mit jelenthetett a közös haza I. (Szent) Istvánnak, Damjanich Jánosnak, az Isonzónál harcoló magyar katonáknak, a Don-kanyarban lapátoló munkaszolgálatosoknak, az 1956-os „pesti srácoknak” és nekünk, ma élő magyaroknak? Miért őrizzük emléküket? Milyen tanulságokat hordoz számunkra a már lezárult, eltemetett múlt? Miért van szükség egyáltalán a múlt megismerésére, a történelem iskolai tanítására, a történelemtanárra?

Az „Őrzők” szerepe

E kérdésekre a kiegészítés után kialakult kötelező iskolai történelemtanítás mindmáig érvényes kánonja egyértelmű választ ad. A történelemóra alapvető pedagógiai célja az, hogy megteremtődjön a múltban élt és a jelenben élő valamennyi magyar ember közössége, ami fontos összetartó erőként biztosítja a fel-növekvő nemzedékek nemzeti identitását és állampolgári lojalitását. Erre esküsznek fel több mint egy évszázada mindazok a pedagógusok, akik felelősséggel tartoznak a magyar társadalom összetartozásáért. Ez a szerepfelfogás kimondottan hivatásrendi – idealisztikus és erkölcsi – természetű. A hajdanvolt „Őrzők” szerepe, akik hosszú távon

vigyáznak a közösség értékrendjére és lelki összetartozására. Védeniük kell a magyarság összetartó erőit: a nemzeti ünnepek szentségét, a köztársasági elnök méltóságát, a közös erkölcsi rend és haza emlékezetét és jövőjét. Felelőségük tehát nem csak a jelenre vonatkozik. Legalább annyira fontos a holtak becsületének védelme és a meg nem született magyarok érdekeinek képviselése. Ebben az értelemben a történelemtanárok nem régiségbúvárok, hanem olyan múltra tekintő emberek, akik a jelenre kíváncsiak: arra, hogyan alakít bennünket a történelem, hogyan formálja életünket és jövőké-pünket.

A történelemtanárok különleges társadalmi felelősséget hordoznak. Többek között nekik kell kimondaniuk olyan múltban megtörtént dolgokat, amelyek valamilyen módon meghatározzák az emberek aktuális közérzetét és jövőképét. A szenvedések és a traumák történetét, amelyeknek az áldozatai óhatatlanul le-bénultak és nem találnak szavakat, és amelyeknek elkövetői mielőbb igyekeznek mindent elfojtani és el-felejteni. Az örömök és büszkeségek történetét, amelyekre minden kö-zösségnek szüksége van arra, hogy szolidáris maradjon. Úgy gondolom, hogy a történelemtanárok felelőssége az utóbbi években tovább növekedett. A második világháború lezárása óta eltelt nyolcvan év. A közvetlen szemtanúk lassan elfogynak, szörnyű élményeik óhatatlanul megfa-kulnak az utódokban. A ma élőknek szerencsére már nincs közvetlen tapasztalatuk és fogalmuk a háborús viszonyok tényleges borzalmairól, így gátlásaik is jóval kisebbek ezen a téren. Legfeljebb a megfoghatatlan

szorongást és biztonsághiányt örkölték, ami könnyen válhat a gyűlködés és erőszakos uszítás táptalajává. Úgy tűnik, egyre inkább ránk, történelemtanárookra testálódik a háborús viszonyok tanulságos emlékezetének fenntartása. Egyre inkább rajtunk (is) múlik, hogy tudunk-e tanulni a történelemből, hogy minél kevésbé ismétlődjenek meg múltban elkövetett hibák és rossz döntések: hogy elődeink szenvedése ne legyen teljesen hiábavaló; hogy történetük ismeretében az utódok könnyebben elkerülhessék a hasonló buktatókat. Helyzetünk azonban nem könnyű. Egyensúlyoznunk kell a gyakran változó politikai megrendelések, a szaktudományos elvárások és a sokféle köztörténeti megközelítés között. Egyensúlyoznunk kell akkor is, amikor arról döntünk, hogy milyen tanulságokkal bocsátjuk útjukra a fiatalokat. Ha elhallgatjuk a korábbi nehézségeket, és csak a pozitív tapasztalatokat adjuk tovább, akkor nem készítjük fel őket a várható megpróbáltatásokra. Ha viszont csupán a veszélyeket közvetítjük, akkor paranoid módon megterheljük tanítványainkat saját problémáinkkal és félelmeinkkel.

A történelemtanári szerep ellentmondásairól

A hivatásrendi ethoszon túl azonban a történelemtanárok helyzete számtalan ellentmondást hordoz, mivel az elmúlt bő évszázad zivataros történelme során ez a 19. századi nemzetépítő és nemzetfenntartó szerep sok tekintetben deformálódott. A kiegyezés után még természetes összhang volt az oktatáspolitikai, a történettudomány és az iskolai történelemoktatás között:

a történelemtanárok joggal érezheték munkájuk tudományos, társadalmi és politikai támogatottságát. Az első világháború után az egységérzése már elbizonytalanodott, de még nem szűnt meg: a történelemtanárok kulturális értelemben továbbra is egységesnek tekinthették a magyar nemzetet, és nemcsak őrzői, de többnyire támogatói is lettek a két világháború közötti nemzetegyesítő politikai törekvéseknek. A második világháború után azonban a korábbi egység teljességgel megbomlott. Az erőszakos politikai és ideológiai változások ugyanis nemcsak a társadalom összetartó erőit zilálták szét, hanem a történelemtanárok küldetéstudatát és morális tartását is. Politikai nyomásra tudathasadásos állapot, kettős beszéd alakult ki a történelemórákon és azokon túl is, amelyben a történelemtanárok meggyőződésük és vérmérsékletük alapján próbáltak egyensúlyozni a hivatalos ideológiai elvárások és saját nemzeti elkötelezettségük között.

Az én tanári nemzedékem ebbe az ellentmondásos helyzetbe született bele. Egyfelől roppant szerencsésnek mondhatjuk magunkat, hiszen mindeddig békében élhettünk, ami nagyon kevés generációnak adatott meg az elmúlt évszázadokban. Szerencsések vagyunk abban is, hogy egy mind nyitottabbá váló diktatúrában szocializálódtunk, majd pedig megélhettük a demokratikus rendszerváltás lehetőségét. Természetes örökségként kaptuk tehát a második világháború utáni európai békekorszak, illetve a nemzeti önállóság és a demokrácia képviselőt, ami szoros összhangban van a korábban megfogalmazott hivatás-

rendi szereppel. Másfelől azonban az is igaz, hogy a Kádár-rendszer, majd pedig az 1989-es rendszerváltás ambivalens örökségét hordozzuk. Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy már az iskolapadban, majd kezdő tanárként is természetes módon elfogadtuk a kettős beszédet, a hivatalos és a „magánjellegű” történelemszemlélet párhuzamos létezését és közvetítését. Tettük mindezt megalkuvásból, „reálpolitikai” megfontolásból: legfőképpen saját érvényesülésünk, illetve tanítványaink továbbtanulásának elősegítése érdekében. Ebben az értelemben tehát akarva-akaratlanul tevőlegesen hozzájárultunk a Kádár-rendszer kontraszelektált és hazug világának fenntartásához. A rendszerváltás zűrzavara ebben a tekintetben egyfelől könnyebbséget hozott, hiszen némi hitelvesztés árán megszabadulhattunk a közvetlen ideológiai béklyóktól és a kettős beszédtől. Másfelől azonban a plurális viszonyok kialakulása teljesen elbizonytalanította a korábban egységes történelemtanítási kánont és annak legitimációs bázisát is. A kétpólusú (hivatalos és informális) történelemszemlélet helyett számtalan korábban lefajtott múltértelmezés jelent meg – gombamód elszaporodtak a különböző szemléletű egyre vaskosabb történelemtankönyvek és a különböző köztörténeti narratívák –, ami nagymértékben aláásta az iskolai történelemtanítás tekintélyét és a tanárok monopolisztikus helyzetét. Mindez kaotikus viszonyokat teremtett, amit az is fokozott, hogy az ideológiai kötöttségektől megszabaduló akadémiai történettudomány sem kívánt a továbbiakban olyan

egységesen kanonizált legitimációs bázist nyújtani az iskolai történelemtanítás számára, mint korábban.

2010 után ezt a kaotikus helyzetet kívánta rendezni, rendbe tenni a Fidesz–KDNP. Ez a központosított új rend azonban reakciós rend lett mind a társadalomfejlődésben, mind pedig a oktatáspolitikában. Visszatértünk olyan történeti hagyományokhoz, amelyek nem a magyar társadalom demokratizálását, sokkal inkább a politikai elit paternalista hatalomgyakorlását szolgálják. Visszatértünk a sérelmi politizáláshoz, ami miatt egyre inkább egy félelemteli ostromlott várban érezhetjük magunkat, amelyben mindenki (a szövetségeseink, a szomszédaink, a távoli nagyhatalmak) ellenünk van. Visszatértünk az áldozattudatra épülő emlékezetpolitikához (Trianon), ami ellentmondásossá tette a rendszerváltás nyomán meghirdetett nyugati típusú polgárosodás (felzárkózás) programját, és egyre inkább elszigetelődéshez, illetve a balkáni típusú társadalomfejlődéshez vezet. Mindez azt jelenti, hogy „valahol ismét utat veszítettünk” (Ady Endre és Szekfű Gyula), ismét „zsákutcába” (Bibó István) jutottunk. Képtelenek voltunk a közös jövő érdekében újraértelmezni történelmi hagyományainkat és a 19. századból örökölt történelemtanítási kánont, amely látszólag ugyan egységet sugall, de inkább csak a társadalom politikai megosztását szolgálja, mivel lefedi a mai magyarság sokszínű értékrendjét, érdekviszonyait, és olyan múltszemléletet sugároz, amely kifejezetten akadályozza a magyar társadalom demokratizálását.

A magyar történelmi közgondolkodás „hibás köreiről”

Bibó István több helyen is meggyőzően érvelt amellett, hogy történeti közgondolkodásunk alapvető transzgenerációs mintázatai megsérültek és „eltorzultak”, ami miatt a magyar társadalom „ferde viszonyba került a valósággal”, elveszítette „ép reagálóképességét” és „pozitív jövőképét”. Szerinte az elmúlt évszázadok traumatikus veszteségsorozata nyomán „hibás körök” alakultak ki a társadalmi mintaátadásban, ami miatt a magyar társadalom képtelen túllépni a múltból örökölt problémákon. Ezeknek a determinisztikusnak látszó „hibás köröknek” a fő jellemzője az irracionális gondolkodásmód, a vágyak és a reális lehetőségek olykor „hisztérikus” összekeverése, illetve a „hamis” valóságértelmezésre épülő „öncsaló hazugság”.

Szűcs Jenő szerint a „hibás körök” nem csak a kiegyezés rossz kompromisszumaiból erednek, korábbi gyökerűek. Szerinte az évszázadok óta meglévő társadalomtörténeti torzulások és mentális zavarok visszavezethetők a középkori rendi hagyományok tovább élésére, legfőképpen az „uralmi szellem” és „jobbágyi alázat” fennmaradására. Ugyanakkor történeti érvekkel cáfolta azt a ma is hallgatólagosan elfogadott nézetet, mely szerint lineáris időbeli folytonosság létezik a magyar őstörténet és a modern magyar nemzet között. Úgy látta, hogy a közvetlen kontinuitás gondolata a 18–19. századi nemzetépítés érdekében fogalmazódott meg, és olyan illúziókat igyekezett alátámasztani a magyarság Kárpát-medencei küldetésstudatáról és hegemoniájáról, amelyek később egy-

értelműen légvárnak bizonyultak. Úgy látta, hogy a 20. században a magyarság súlyos árat fizetett azért, mert a nagyhatalmi vágyak felülírták a politikai realitásérzéklet, az öncsaló illúziók a valóságos lehetőségeket. Szerinte az irreális gondolkodás miatt még azok a lehetőségek is elvesztek, amelyek megőrzésére valószínűleg lett volna mód. Ugyanakkor mind Bibó István, mind Szűcs Jenő azt vallotta, hogy a „hibás körök” nem jelentenek determinizmust, vak szükségszerűséget, amelyből ne lehetne kilépni, amelynek tehetetlenül alá vagyunk rendelve. A múltból hozott körülmények csupán adottságok és egyben lehetőségek is, amelyek persze befolyásolják, de nem veszik el a döntések szabadságát. Szűcs Jenő fő művének végén így ír erről: „Bibó Istvánnak érvényes és időszerű az a többször leírt, hosszú trendre szabott alapállása is, hogy a valóságban benne rejlő lehetőségek megvalósítása nem szükségszerű, hanem erőfeszítés és jóakarattal kérdése.”¹

A „hibás körök” és mintázatok továbbadásának ügye közvetlenül érinti a történelemtanárokat is. Legfőképpen azért, mert az elmúlt évtizedek (oktatás)politikai gyakorlata a „hibás körök” fenntartására kényszerítette őket, ami szöges ellentétben áll pedagógiai ethoszukkal és feladataikkal: a közbizalomra épülő nemzeti identitás és állampolgári lojalitás közvetítésével. A hierarchikus társadalomszemlélettel és paternalista hatalomgyakorlási technikával működő jelenkori politikai

¹ Szűcs Jenő (1983): Vázlat Európa három történeti régiójáról. In: Helyünk Európában. Nézetek és koncepciók a 20. századi Magyarországon II. (Szerk. Ring Éva) Budapest, Magvető Könyvkiadó. 568.

elit ugyanis ahelyett, hogy segítette volna feldolgozni a múltból örökölt veszteségtörténetet és szélsőséges áldozati mintákat, uralmának biztosítása érdekében tovább erősítette azokat: a társadalmi párbeszéd helyett a társadalom leuralásával, tudatos megosztásával, az autonóm közösségek pusztításával igyekezett – pártállástól függetlenül – hatalmát biztosítani. Szembe kell tehát néznünk a rendszerváltás szomorú tapasztalatával, amely azt mutatja, hogy visszatért vagy el se távozott a hatalomgyakorlás rendi jellegű formája, amely szerint a közügyek vitele a politikusok dolga, akik saját céljaik mentén használhatják a történelmet, az emlékezetpolitikát. A továbbiakban ennek az átpolitizált műltszemléletnek három szervesen összetartozó történelmi mintájáról lesz szó, amely a történelemtanárok felelősségének is központi magját alkotja.

Az ezeréves

Nagy-Magyarország kísértete

A magyar emberek jelentős része mindmáig mitikus időben és térben él. Sok honfitársunk autóján és otthonának kiemelt helyén egy olyan állam képe van, amely formálisan több mint száz éve, ténylegesen a mohácsi csata óta nem létezik, homogén nemzetállamként pedig sohasem létezett. Ráadásul mindez nem csupán nosztalgia, hanem állandósult feszültségforrás is, amely mindmáig borzolja nemzeti identitásunkat. Úgy tűnik, megrekedtünk egy múltbeli állapotban, amelyet sem megváltoztatni, sem elfogadni nem tudunk. Nem tudunk szabadulni a nagyság emlékétől, nem tudjuk elgyászolni a hajdani birodalmi tu-

datot. Még akkor sem, ha jól tudjuk, hogy az egységesen piros-fehér-zöldre festett ezeréves Nagy-Magyarország képe nem egy ténylegesen létező múltbeli állapotot rögzít, sokkal inkább az 1867-es kiegyezés után született politikai vágyálmot tükrözi és testesíti meg.

Ennek az illuzórikus országgépnek a háttérében a 16. század közepéig valóban létezett egy független magyar vezetésű birodalom, amely azonban a továbbiakban már csak más formában működött. Ebbe a középkori államkeretbe vetítették vissza – többek között az iskolarendszer segítségével – az ezeréves Nagy-Magyarország képzetét, amelyet olyan változatlan formában létező modern nemzeti államnak ábrázoltak, amelyben politikailag és kulturálisan is örökösen a magyarság uralkodott. Ez a vágyteli kép azonban nem volt azonos sem a korábbi, sem pedig a későbbi történelmi állapotokkal, ugyanis a mohácsi csata után a Magyar Királyság már nem volt független közép-európai nagyhatalom, és etnikailag sem lett homogén, ahogy a modern magyar nemzetépítés lázában égő politikai elit látni és láttatni szerette volna. Részlegesen ugyan megőrződött államkerete, illetve a dualizmus idején rövid időre visszaállítódott korábbi területe, de az egységesen piros-fehér-zöldre festett magyar kultúrájú nemzetállamot nem sikerült létrehozni, mivel a társadalom többségét alkotó nemzetiségi állampolgárokat nem sikerült elmagyarosítani. A trianoni béke után pedig megvalósult ugyan a független magyar állam, amelyben túlsúlyba került a magyarság, de a korábbi terület kétharmadát elcsatolták. A matricákon látható Nagy-Magyar-

ország képe tehát nem a tényleges történelmi helyzetünket mutatja, hanem azt a vágyképet, amelyet a millennium idején rajzoltak meg a történészek, oktatáspolitikusok és történelemtanárok. Lényegében ez itatta át a történelmi közgondolkodásunkat, amit látványosan szemléltet a történelmi alapot nélkülöző, ám mégis legmagyarabbnak ítélt emlék- és zarándokhely Ópusztaszeren, amelynek legfőbb látványossága egy bő száz évvel ezelőtt létrehozott festmény, a Feszty-körkép.

Trianon² után még inkább a mítikus térbe, a szimbolikus politika világába került az ezeréves Nagy-Magyarország emlékezete. A brutális veszteségélmény – az egyéni és kollektív traumák természete szerint – megbénította és rugalmatlaná tette a magyar közgondolkodást. A korábban sulykolt nagyhatalmi identitás után a kortársak nyilvánvalóan nem tudták elfogadni a magyarányú területveszteségeket, a határon kívül rekesztett magyarság kisebbségi sorsát, az emberi drámák sokaságát, miközben megváltoztatni sem lehetett a külpolitikai döntést. Ez a kényszerű ellentmondás óhatatlanul megzavarta a magyarság realitásérzékét és megnehezítette az alternatív utak keresését. A vesztes háború után visszatérő korábbi politikai elit – már csak azért is, hogy elfedje korábbi háborús felelősségét – a teljes revízió („Mindent vissza!”)

² A helynevek közismert módon az emlékezet metaforái, amelyek nemcsak a múltbeli eseményeket jelölik, hanem a későbbi emlékezés során rájuk rakódott értelmezései rétegeket is. A továbbiakban tehát az egyszerűség kedvéért ezek a helynevek – Muhi, Mohács, Trianon, „Őszöd” vagy éppen Bécs, Moszkva, Brüsszel – hordozzák majd azokat az emlékezeti eseményeket, amelyekre a szöveg utal.

meghirdetését tekintette egyetlen lehetséges megoldásnak, amely révén azonban kollektív áldozattudattá formálta át a korábbi nagyhatalmi identitás képzetét: a mienk volt, erőszakkal elvették tőlünk, de ebbe nem nyugodhatunk bele. Ezzel a fikció és a valóság végképp összemosódott. A trianoni trauma megállította a tényleges történelmi időt, és egy rögzített múltképhez ragasztotta a magyar nemzettudatot, ami – többek között az iskolai történelemoktatásnak is köszönhetően – hosszú időre irracionális kényszerpályára terelte az országot. A nagyhatalmi pozíció visszaszerzéséhez ugyanis teljességgel hiányoztak az alapvető demográfiai és politikai-katonai feltételek. A Kárpát-medencében legalább harmincmillió magyar jelenlétére lett volna szükség a vágyott etnikai dominanciához, a revízió erőszakos megvalósításához pedig nem állt rendelkezésre saját erő. A revíziós politika egyirányú emlékezetkultúrája a „ne feledd”, a „ne hagyd anynyiban” parancsára épült, amellyel látványosan a következő generációkra hagyományozták a múlt megoldatlan problémáit. Ezt követően az ezeréves Nagy-Magyarország elvesztésének emlékezete a gyakran változó politikai rendszerek pusztá legitimációs ideológiájává vált, és egyre inkább azt a célt szolgálta, hogy elfedje az elmaradott viszonyokat és antidemokratikus hatalomgyakorlást, illetve hogy a magyarság régi dicsőségének és kultúrfölényének hangoztatásával nyújtson vigaszt a trianoni veszteségélmény elviseléséhez.

Mindez azonban azt is jelentette, hogy a magyar társadalom újabb generációi még a második világhá-

ború kijózanító hatása után sem kezdhették meg a múlttal való reális szembenézést, a történelmi nagyhatalmiság elgyászolását. Ez a történelmi gondolkodásmód legfeljebb csak a felszín alá szorult, amit jól mutat a korábbiakhoz hasonló kettős tudat – a „nemzethalál” és a „legvidámabb barakk” – egyidejű jelenléte. Nem véletlen tehát, hogy a nagyhatalmiság utáni vágy a rendszerváltás után szinte azonnal újraéledt, bár az ezredfordulóig még nem volt domináns szerepe a kormányzati emlékezetpolitikában. Úgy tűnt, hogy a középkort idéző hun–magyar rokonság és a Szent Korona-tan túlhaladott emlék marad csupán, amelyet elsodor az Európai Unióhoz való tartozás, a határnyitás, valamint az úgynevezett visegrádi országok együttműködése. Nem így történt. 2010 után visszatért a két világháború között alkalmazott emlékezetpolitikai retorika, amelynek fő célja a közös jövőkép hiányának elfedése és a regnáló politikai elit hatalmának legitimálása. Ez az emlékezetpolitika mindmáig egyszerre operál a nemzeti nagyság és függetlenség szólamaival (sport- és akkumulátor-nagyhatalom leszünk, nemzeti úrhajósunk lesz), a jól ismert áldozattudattal és sérelempolitikával (egyedül vagyunk, rokontalan nép vagyunk, csak magunkra számíthatunk, meg kell védenünk magunkat), valamint a külső és belső bűnbakképzés politikai eszközeivel.

Az ezeréves Nagy-Magyarország történelmi képzete – akár akarjuk, akár nem – mindmáig itt kísért. Számtalan pozitívumot hordoz, hiszen joggal lehetünk büszkéek őseinkre, akik valóban több mint ezer éven át fenntartották a magyar ál-

lamiságot a Kárpát-medencében, és folyamatosan gazdagították a magyar kultúrát. Ugyanakkor azonban a múltból merített nagyságtudat, az ősi jogok és a régi dicsőségek folyamatos emlegetése komoly veszélyeket is hordoz, mivel akarva-akaratlanul eltorzítja a mai magyar társadalom realitásérzékét és jövőképét. Ha ugyanis az autók hátlására ragasztott országkép alapján gondoljuk el nemzeti identitásunkat, az nemcsak a hajdani nagyságra, hanem a brutális történelmi veszteségekre is figyelmeztet, ami óhatatlanul eltávolít a jelentől. Az aktuálisan létező lehetőségek reális számbavétele és tudatos megbecsülése helyett ugyanis egy idealizált vagy éppen megalázott múltkép mércéjéhez kapcsolódunk, ami miatt roppant gyorsan eljuthatunk a korábbiakból jól ismert sérelmi gondolkodásig – a „honfibu” pesszimizmusáig, a „panasz egyhangú búgásáig” – vagy éppen a másokat lenéző indokolatlan fölényérzetig.

Úgy tűnik, számunkra a múlt nem múlt el: magyar társadalom a történelem foglyává vált. Benne ragadtunk egy illúzióban, egy már a képzeletünkbe létező szép világban, amelyről nem tudunk lemondani. Emiatt az idősíkok mitikus módon összecsúsztak és jelenvalóvá váltak: I. (Szent) István és Koppány több mint ezeréves harca mindmáig aktuális és alkalmas arra, hogy jelenkori politikai érveket kovácsoljanak belőle; Széchenyi István és Kossuth Lajos, Németh László és Bibó István szinte kortársainkként diskurálnak a lényegében változatlan formában fölvetődő magyar sorskérdésekről. Úgy tűnik tehát, hogy továbbra is a múltból örökölt kategóriákkal értel-

mezzük jelenkori társadalmi problémáinkat és jövőbeli feladatainkat. Bármikor felkorbácsolható az évszázados ellentét a nemzeti kurucok és a nemzetietlen labancok között; bármikor aktualizálhatók a reformkor modernizáló, fontolva haladó és konzervatív politikusai; bármikor érvényes történelmi igazolást lehet találni az aktuálpolitikai küzdelmekhez a szelíd vitáktól egészen a népirtásig. Ez a megmerevedett diszkurzív tér azonban óhatatlanul behatárolja és provinciálissá teszi gondolkodásunkat. A történelmi fogalmak ugyanis már nem mindig képesek reálisan leírni 21. századi világhatalmi helyzetünket és legfontosabb nemzeti problémáinkat. Így egyre inkább védtelenné válunk a globalizálódó világ komplex kihívásaival szemben. Ez nemcsak azzal a következménnyel jár, hogy nem találjuk a helyünket Európa és Ázsia között, hanem azzal is, hogy egyre inkább elveszítjük a Kárpát-medence otthonosságát is. Az ezeréves Nagy-Magyarország történelmi víziójába belemerevedve ugyanis nem látjuk meg, hogy a szomszédos országokban egyre inkább felgyorsult a magyar múlt felszámolása. Nemcsak a korábbi hungarus tudat és szimpátia tűnt el a szomszédainkból, nemcsak a határon túl rekedt magyarság lélekszáma fogyatkozik, hanem megkezdődött a közös történelem kisajátítása, tudatos átrajzolása is. Amennyiben továbbra sem tudunk lemondani a magyarság Kárpát-medencei hegemoniájának képzetéről és nem tudunk kölcsönösen előnyös párbeszédet folytatni a szomszéd népekkel a közös múltról és jövőről, akkor sértett és dühös idegenként fogunk járni az egykori Magyar Királyság területén.

A homogén nemzeti egység paternalista játszmái

A homogén nemzeti egység képze-
te mögött is ugyanazok a 19. szá-
zadi nemzetállam-építő vágyak és
remények munkáltak, mint a pi-
ros-fehér-zöldre festett ezeréves
Nagy-Magyarország történelmi
konstrukciójának megrajzolásakor.
A dualizmus idején a korabeli poli-
tikai elit szeme előtt egy olyan nem-
zetállam képe lebegett, amelyben a
magyar dominanciájú államkeret-
ben fokozatosan elmagyarosítható-
ak lesznek majd az ország többsé-
gét alkotó nemzetiségi lakosok. Ez
a magyarosító szándék – amelynek
leglátványosabb színjátéka az 1896-
ban megrendezett millenniumi ün-
nepségsorozat volt –, nyilvánvalóan
nem kívánta reálisan megjeleníteni
a magyar állam és társadalom el-
lentmondásos történetét, nem kí-
vánta differenciált módon leírni a
magyar társadalomtörténet roppant
sokszínűségét: csak arra volt jó,
hogy a tényektől függetlenül min-
dent nemzeti színűvé varázsoljon
a közgondolkodásban. Mivel azon-
ban a tényleges asszimilációs folya-
mat nem igazán haladt előre, ezért
mindezt a szimbolikus politikában
formálták meg. Összemoszták és a
történelemben is visszavetítették a
magyar állampolgárság és a ma-
gyar nyelvű kultúra fogalmait, ami
azt a látszatot keltette, mintha a
mindenkori Magyarország terüle-
tén mindenütt magyar identitású
és magyar kultúrájú emberek éltek
volna. Ebből következően a magyar
kifejezés mindmáig sokértelművé
vált. Bizonytalan lett a jelentésar-
tománya, ami a későbbiekben tág
teret biztosított a politikai manipu-

láció számára.³ Emiatt ugyanis már nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy pontosan mire vonatkoznak a „magyar”, a „mi magyarok”, a „magyar nép”, a „magyar nemzet”, a „magyar igazság”, a „magyar érdek” szavak, ami mindmáig megnehezíti a társadalmi és politikai élet belső tagozódásának értelmezését.

Nehéz értelmezni például a mindenkorai belpolitikai konfliktusokat, hiszen mindkét oldal magyar emberekből áll, és mindkét oldal a magyar nemzeti érdekek képviselőjét hirdeti, és arra is esküdött föl. A magyar történelem sorsfordító harcaiban többnyire magyarok álltak szemben magyarokkal sok esetben még a külső nagyhatalmi beavatkozások során is. I. (Szent) István és Koppány, Orseolo Péter és Aba Sámuel, Csák Máté és Károly Róbert harca mai szóhasználatnál élve polgárháborúnak tekinthető. A történelemkönyvekben többnyire nemzeti szabadságharcnak nevezett küzdelmek is nagyjából belső háborúk voltak: a különböző oldalon harcoló várakatonák, a kurucok és a labancok, a jozefinizmus hívei és ellenzői mind magyarok voltak. A nemzeti egy-

ség legendáját leginkább illusztráló 1848–49-es forradalom és szabadságharcban is nagyon sok magyar (nemzetiségi honpolgár és császárhű magyar ajkú) harcolt a Habsburgok oldalán, mint ahogy a holokauszt elkövetői és áldozatai is magyarok voltak, és az 1956-os felkelést sem csupán a szovjet katonák verték le.

Az egységesen piros-fehér-zöldre festett Nagy-Magyarország-kép tehát egy 19. századi politikai termék volt, amelynek homogenizáló szemlélete – a múlt egyféle olvasatának mítoszával együtt – jól szolgálta a paternalista szemléletű magyar politikai elitek egyeduralkodó törekvéseit. Ez a kép ugyanis azt sugallja, hogy az államhatalmat aktuálisan birtokló politikusok teljes mértékben képviselik a magyar társadalom egészének érdekeit. Ebben a hatalomfelfogásban ugyanis a magyar társadalom nem sokféle módon tagolt, egymással is rivalizáló kisközösség bonyolult viszonyrendszere, amelyet az államnak kell összehangolni, hanem az aktív politikai elit által vezetett passzív tömeg. Ez a politikai szemlélet természetes módon vezetett el a Fidesz autokratikus hatalomgyakorlásához, amely felújította a nemzeti egység kizárólagos képviselőre hivatkozó rendi hagyományt, és amely kisajátítja a magyarság egészének képviselőjét (csak az a magyar, amit mi megszerzünk), amely folyamatosan törésvonalakat hozott és hoz létre a magyar társadalomban. Ennek leglátványosabb megnyilvánulása a nemzeti kokárda pártpolitikai kisajátítása, illetve Orbán Viktor nevezetes beszéde, amelyet az elvesztett 2002-es választások után mondott: „A polgári Magyarország nem ennek

³ Ha például regnáló miniszterelnökünk azt mondja Brüsszelben, hogy a magyarok megvétőzzák a többség által hozott döntéseket, akkor nem tudjuk, hogy kikre gondol. Érthetjük úgy is, hogy valamennyi magyar ember képviselőjében mondja: a betelepülő kínai származású magyar állampolgároktól a derecskei magyarokon és a mánfai romákon át a Kárpátalján élő magyarokig. Érthetjük úgy is, hogy a teljes magyar politikai osztály (kormánypártiak és ellenzékiek egyaránt) véleményét fogalmazza meg a vétőval, de érthetjük úgy is, hogy a többségben lévő fideszes szavazókat, netán csak a fideszes pártelitet képviseli ezzel a döntéssel. Sőt! Érthetjük akár úgy is, hogy a magyar állameszmére hivatkozva csupán a saját ambiciózus véleményét hangoztatja.

az országnak az egyik, kisebbik vagy nagyobbik fele, a polgári Magyarország az egész. A polgári Magyarország az, amit az emberek polgárként tesznek, kormányoktól függetlenül. Néha könnyebb, néha nehezebb ezen az egy Magyarországon élni és szolgálni, de ez a helyünk. Innen nem megyünk el, itt maradunk. Haza akkor is van, ha idegen hatalmak befolyása alá kerül, ha tatár, ha török dúl. Haza akkor is van, ha a történelmi viharok rázzák. Haza akkor is van, ha nem a miénk a kormányzati felelősség. A haza nem egyszerűen politika, hanem az életünk. Meglehet, pártjaink és képviselőink az Országgyűlésben ellenzékben vannak, de mi, akik itt vagyunk a téren, nem lehetünk, és nem is leszünk ellenzékben, mert a haza nem lehet ellenzékben.”⁴

A traumatikus áldozattudat

Az egységesen piros-fehér-zöldre festett ezeréves Nagy-Magyarország képzetének legfőbb veszélye az, hogy évszázadok óta kényszerpályára sodorja és szélsőségessé teszi történelmi gondolkodásunkat, ami nagymértékben megnehezíti az előttünk álló újabb történelmi helyzetek józan és reális megítélését. Az ezeréves Nagy-Magyarország fényében ugyanis – a jogos büszkeség mellett – a magyar történelem utóbbi fél évezredét folyamatos veszteségtörténetnek látjuk, ami akarva-akaratlanul sérti és bénítja a magyar nemzettudatot és identitást. Ez a veszteségtörténet ráadásul sajátos áldozattörténet is, amelyet szeretünk ugyan áldozathozatalnak, önfeláldozásnak tekinteni – a kereszténység védőbástyája

a keleti és nyugati hódítók ellen –, de az elmúlt évszázadok történései a korábbi állami nagysághoz képest inkább csak a zuhanást, a pusztaság túlélés szenvedéstörténetét mutatják. Ebből következően történelmi emlékezetünk legismertebb szimbolikus sarokpontjai kifejezetten traumatikus események helyszíneire kötődnek: Mohács, Nagymajtény, Világos, Trianon egyaránt sorsfordító történelmi tragédiát jelent számunkra, amelyek egymásba olvadó negatív hatása folyamatosan egymásra rétegződött az idők folyamán.

Az ismétlődő történelmi tragédiák társadalmi hatásai és megnyilvánulásai analógiás módon jól leírhatók a pszichológiából és szociálpszichológiából jól ismert trauma fogalmával. Az egyéni és kollektív trauma olyan kívülről érkező megrázkódásra utal, amely kizökkenti az időt és az organikus folyamatokat, amely felhasítja az adott szervezet belső rendezettségét (integrációját), túlterheli megszokott működését, ami miatt zavart (regresszív) állapot jön létre, amelynek nyomán eluralkodik a félelem és a tehetetlenség érzése. Egy súlyos trauma (haláleset, baleset, fizikai bántalmazás, szakítás) nyomán óhatatlanul megsérül a biztonságérzet és a bizalom: sérül az önbecsülés és a másokhoz való kapcsolódás biztonsága. A traumaélmény alapvető tünete a beszűkült tudatállapot, amely felfokozott érzelmi reakciókhoz és a valóság torz (inadekvát, irracionális) érzékeléséhez vezet: a trauma múltbeli hatásai újra és újra beszüremlenek a jelenbe, és megakadályozzák az adott helyzet reális megítélését. Ez sok esetben együtt jár a pszichológusok által hasításnak nevezett

⁴ Orbán Viktor 2002. április 7-i beszéde.

jelenséggel, ami arra utal, hogy ha a traumatizált személy vagy közösség ellentmondásos helyzetbe kerül (egyszerre lázad és lapul, egyszerre gyűlöl és szeret), már nem képes a maga összetettségében látni a világot, hanem félelmek és dacreakciók között hánykolódva sematikus elválasztja egymástól a jó és a rossz dolgokat: retteg a trauma ismétlődésétől, miközben „belső színházában” erősnek és bátornak látja magát.

A Mohács utáni veszteségsorozat több hullámban is kizökkentette a történelmi időt, és sajátos közös identitást, traumatizált áldozattudatot hozott létre. Ez sokáig ugyan csak morális összetartó erőt jelentett, de 1920 után már a magyar nemzeti tudat alapvető kötőanyaga lett. A magyarság traumaközösséggé vált, ahogy Illyés Gyula mondta egykoron: „Magyar az, akinek fáj Trianon.” Mivel sem elfogadni, sem pedig megváltoztatni nem tudjuk ezt a kényszerhelyzetet, ezért elakadtunk, mint a régi lemezjátszókon a tű. Beszűkülte a tudatállapot jött létre, ami sokféle hasítást eredményezett a magyar társadalomban. Történelmi közgondolkodásunk hajlamos lett leegyszerűsített antagonisztikus sémákban elgondolni a roppant összetett társadalmi folyamatokat. A világ barátokra és ellenségekre, hősökre és árulókra, áldozatokra és elkövetőkre hasad, ami egyre inkább megerősíti a múltból örökölt hazai törésvonalakat: kurucok és labancok, népiesek és urbánusok, nemzetiek és eurokraták, hungaristák és antifasiszták... Mindez jó táptalaja lett a politikai manipulációnak és a morális önzésnek. Egyfelől vehemens erkölcsi felsőbbbségtudattal ítéljük meg mások bűneit, miköz-

ben könnyen felmentjük magukat saját vétkeink alól. Úgy tűnik, megrekedtünk a pszichológiailag leírt gyászmunka első szakaszában. Még mindig az indulatos tagadásban, a siratásban vagy éppen a bénult hallgatásban éljük meg történelmi traumánkat.

A hasítás másik fontos tünete az lett, hogy egyre inkább szembekeverültek egymással a nemzeti hagyomány őrzői és mindazok, akik megelégtették a hagyományokkal együtt járó áldozattudatot és az önvigasztaló öncsalásokat.

A hasítás és hasadás szomorú példája a maradás és kivándorlás dilemmája, amely bő száz év óta minden generációt megérint. Ebben a kérdésben valószínűleg a naplóíró Márai Sándor a legjobb kalauz, aki két diktatórikus rendszer elől is emigrációba menekült: a fasiszmus elől még csak szellemileg vonult ki, a kommunista hatalomátvétel miatt azonban 1948-ban az országból is. A magyar társadalom hasadását látványosan mutatta akkori búcsúzásának pillanata. Márai elment egy kedves barátjához, és „kölcsonösen bocsánatot kértek egymástól”: a barát azért, mert „ittthon maradt”, és akár akarja, akár nem, legitimálja majd a kommunista rendszer hazugságait, a társadalom passzivitását és provincializmusát; Márai azért, „mert elmegy”, és magára hagyja honfitársait. Márai később arról írt naplójában, hogy „nem ő hagyta el az országot, hanem az ország hagyta el őt”. Csak úgy maradhatott hiteles magyar író, ha elmegy a diktatúrából és az azt kiszolgáló és elfogadó társadalomból. Ebben az esetben tehát már nem az a Széchenyi István és Ady Endre által képviselt nem-

zetostorozó hagyomány érvényesült, amellyel szellemi nagyjaink tettekre és szabadságra igyekeztek sarkallni honfitársaikat. Itt már valóságos szakadás történt. Ennek szélsőséges példája Krasznahorkai László 2025. január 23-án Svédországban elmondott nyilatkozata,⁵ amelyben azt állította, hogy „Trianon egy párizsi kastély volt, ahol a békeszerződést aláírták, semmi más”. Ez a durván provokatív nyilatkozat érthető módon a hazai politikai sikerpropaganda és a természetlen kollektív áldozattudat ellen irányult, de reménytelenül érzéketlen maradt azok iránt, akik⁶ számára Trianon nemcsak egy francia kastélyt jelent. A történelemtanár pedig csak áll, és széttárja a kezét, mert mindkét oldalt szeretné közös hazában tudni.

A kollektív traumatizált áldozattudat másik alapvető tünete és következménye az, hogy a hasítások nyomán természetessé válik az önfelmentő és másokat hibáztató gondolkodási és viselkedési mód, az érzelmek és indulatok által vezérelt irreális mentalitás, amely folyamatosan hánykolódik az öncsaló nagyolás és a riadt kisebbség

érzés között. Sajátos hullámmás alakult ki ezen a téren történeti közgondolkodásunkban. Zrínyi Miklós a 17. század közepén még magabiztosan fogalmazta meg a magyar virtust – „Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók!” –, amely mögött persze azért már ott vibrál a félelemteli kisebbségi dac: „Ne bánts a magyart!” A reformkor nemzetébresztői a „nemzet-halál”, a „balsors” és az „átoksúly” riasztó rémével igyekeztek – nem is sikertelenül – felrázni a magyar társadalmat, amely azonban 1849 után ismét mély apátiába zuhant. A dualizmus idején viszont már ismét ragyogott a magyar nemzet nagysága. A milleniumi ünnepek öncsaló fényeivel hirdették meg őseink az „ezeréves magyar nemzet örök dicsőségét” és rendíthetetlen Kárpát-medencei uralmát, amelynek illúziója a vesztes világháború és trianoni béke után kártyavárként omlott össze. Ezt követően az országcsönkítés szörnyű sebeit a magyarság „kultúrförlényének”, „faji különlegességének” hangoztatásával, önpusztító belső bünbakképzéssel és idegenellenességgel próbáltuk kompenzálni. Az újraálmodott nagyság bűvöletében a második világháború elején magabiztosan üzentünk hadat a világ több mint ötven országának, majd önámító „hintapolitikával” kívántuk kijátszani a nagyhatalmakat, amelynek egyenes következménye az lett, hogy „utolsó csatlóssá”, totális hadszíntérré, megbüntetett néppé és megszállt országgá váltunk; majd az 1956-os trauma ellensúlyozására a „legvidámabb barakk” képzetével vigasztaltuk magukat, és igyekeztünk otthonossá tenni az idegen uralmat és a szűk szocialista elit diktatúráját.

⁵ (<https://index.hu/kultur/2025/02/02/krasznahorkai-laszlo-irodalmi-dij-orban-viktor-trianon-svedorszag/>)

⁶ Kollár Árpád Szegeden élő vajdasági író hosszú monológban válaszolt Krasznahorkai nyilatkozatára. Számára Trianon egész mást jelent: „Trianon az, amikor fejbe rúgnak az osztálykiránduláson Zobnaticán a Törley-kastély parkjában, hogy beszélj szerbül... Trianon az, amikor az édesanyád Magyarországon nem az édesanyád, mert az ő magyar személyi igazolványában az áll, hogy Szabó Irén, a tiédben pedig az, hogy anyja neve Iren Sabo... Trianon az, amikor a szülőföldet nem a hazád... Trianon az, amikor a hazád nem a szülőföldet... Trianon az most van, nem akkor volt, Trianon az itt van, nem ott volt.” (<https://index.hu/velemeney/2025/02/05/kollar-arpad-trianon-az-nem-egy-haz-krasznahorkai/>)

Úgy tűnt, hogy a rendszerváltás után végre kiléphetünk a traumatizált nemzet tudat szélsőséges világából. Nem így történt. A magyar politikai kultúrában továbbra is fennmaradt a múltból örökölt szélsőséges gondolkodás, ami a társadalmi integráció és a politikai legitimitáció vélt vagy valós hiányára vezethető vissza. Az elmúlt évtizedek parlamenti választásai szinte minden esetben élet-halál kérdéssé váltak a különböző pártok és pártvezetők számára. A választóknak minden esetben a jó és a rossz magyarok, a nemzetépítő és nemzetrontó magyarok között kellett választani, a pártok pedig a totális győzelem vagy csúfos vereség tudatában vonultak ki a politikai küzdőtérre. Ez a gondolkodásmód nagymértékben megnegyeztette a hatalmon lévők és az ellenzék konstruktív viszonyát, össztársadalmi minimumprogramok folyamatos érvényesítését, a hosszú távú kiegyensúlyozott politikai váltógazdálkodás kialakulását.

2010 után ráadásul a korábbi társadalmi fékező erők is elbizonytalanodtak. A „barát vagy ellenség” logikában gondolkodó politikai elit teljes mértékben átvette a közgondolkodás formálását. Ez visszavehető arra is, hogy a rendszerváltás idején a korábbi ellenzéki közgondolkodást meghatározó értelmiségi szereplők önként bevonódtak a pártpolitikába, és ezáltal elveszítették össztársadalmi tekintélyüket. Így a politikai elit – miután pártkatonává tette az értelmiségieket, megvásárolta és/vagy megfélemlítette az egyházakat, a médiát és a gazdasági szereplőket –

lényegében kontroll nélkül maradt. Ebből következően nemcsak a politikai intézményekből – parlament, Alkotmánybíróság, köztársasági elnök, számvevőszék – tűntek el a fékek és az ellensúlyok, hanem a társadalmi közgondolkodásból is. A politikai szféra nemcsak leuralta a társadalmat, hanem ki is sajátította az össznemzeti értékek és érdekek képviselőjét, ami azt eredményezte, hogy az aktuálpolitikai harcok személyes ambíciói szétválaszthatatlanul összemósódtak a nemzeti érdekek képviselőjével. Ezzel a szisztematikus azonosítással a regnáló politikusok (mindenekelőtt a hatalomtechnikus Vezér) a társadalom egészének szószólójaként léphetnek fel, és nemzetellenesnek (hazaárulónak) nyilváníthatják az ellenvéleményeket.

Ennek a hatalomtechnikai gyakorlatnak az alapja a sérelmi politizálás, amely a nemzeti áldozattudatra építve igyekszik legitimitációs bázist teremteni magának. Jól példázza ezt Orbán Viktor 2020. június 4-én elmondott beszéde,⁷ amellyel a Nemzeti Együttműködés Rendszerének (NER) vezetője a Nemzeti Összetartozás Napján a következő szavakkal avatta fel a magyar nemzetet szimbolizáló Centenárium Turulszobrot a sátoraljaújhelyi Szárhegyen, amely az 1936-ban elkezdett Magyar Kálvária műemlékegyüttes újabb műalkotásaként született. A beszéd az áldozattudat alapvető keresztényi toposzával, a meghaló és feltámadó Krisztus képével kezdődött. Ezzel

⁷ <https://2015-2019.kormany.hu/hu/aminiszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-unnepi-beszede1>

nemcsak a keresztényi hagyományhoz, illetve a hely szelleméhez illesztette az ősmagyar turulszobrot, hanem tágabb keretet adott a politikai mondanivalónak is: korábban minden rossz volt, de velünk minden jó lesz: „Ismerjük a stációkat. A sátoraljaújhelyi Magyar Kálvária fájdalmas stációit is ismerjük. Mégis újra járjuk a keresztutat. Gyógyírt, vigaszt, reményt és biztatást akarunk. Tudjuk, hogy ezt csak a keresztút végén kaphatjuk meg. Csak így és itt emelkedhetünk a fájdalmak fölé.” Ezután hosszan sorolta ezeréves történelmi megpróbáltatásainkat, „a nyugati birodalmi rohamokat” és „a keleti pogányok pusztító csapásait”, amelyeket azonban „makacsul kivédtünk” és kihevertünk. „Megmaradtunk... és méltósággal őrizzük a Kárpát-medencét, amely küldetésünk is.” Ezt követően – nem kevés aktuálpolitikai felhanggal – az úgynevezett tórdőfés-elmélet felelevenítése következett, amellyel a baloldali ellenzékett lehetett Trianon kapcsán megvádolni a nyugati nagyhatalmakkal való együttműködés miatt: „Végül az ezeréves történelmi Magyarországot a budapesti összeesküvések hátba döfték. Hadseregét megbénították és széttűllesztették, az egyetlen honmentésre alkalmas államférfit meggyilkolták, az országot az ellenségeink, a kormányt a bolsevikok kezére adták. A Nyugatot megerősöskolta Közép-Európa

ezeréves határait és történelmét. Bennünket védhetetlen határok közé szorított, természeti kincseinktől megfosztott, erőforrásainktól elrekesztett, országunkból siralomházat csinált. Erkölcsei aggályok nélkül rajzolták újra Közép-Európát, ahogy újrarajzolták Afrika és Közel-Kelet határait is. Ezt nem fogjuk elfelejteni nekik soha.”

A beszéd második fele már nem a Trianon miatt elpocsékolott múlt-ról, sokkal inkább a következő száz év feladatairól szólt, amely ismét naggyá és erőssé teszi majd Magyarországot: „Nagy nemzeté válni csak az tud, aki megjárja a maga kálváriáját. Aki kiismeri a megpróbáltatások útját. Aki kiállja a próbatételeket. Aki megérti, hogy az igazság erő nélkül keveset ér. A történelem nem könyörületes. Nem bocsájtja meg a gyengeségeket. Ha nincs legény a gáton, elveszünk. Ha a vértelen szépelgőkre hallgatunk, elveszünk. Ha engedünk a széthúzás erőinek, elveszünk. A magyarok soha többé nem engedhetik meg maguknak a gyöngeség luxusát. Mindig csak az lehet a miénk, amit meg tudunk védeni. Ez a törvény és ez a mi sorsunk. Ezért számunkra minden mérkőzés addig tart, amíg meg nem nyerjük. Ezért nem ért véget a magyarok történelme sem Mohácsnál, sem Világosnál, sem Trianonnál, és ezért fog Szent István koronájának valamennyi köve ismét ragyogni.”